

KS. KAZIMIERZ RYCZAN

POSTAWY WOBEC WIERZEŃ RELIGIJNYCH STUDIUM SOCJOLOGICZNE W ŚWIETLE BADAŃ MIĘDZYGENERACYJNYCH

Na wspólnocie religijnej spoczywa obowiązek przekazywania młodej generacji całego dziedzictwa wiary. Dokonuje się on różnymi kanałami. W społeczeństwie światopoglądowo pluralistycznym rodzina pozostaje podstawowym środowiskiem przekazu tradycji religijnej¹. Wyakcentowanie środowiska rodzinnego nie wynika z niedostrzegania lub lekceważenia instytucjonalnych dróg przekazu i formacji religijnej (np. kazania, katecheza itp.), lecz z uwzględnienia faktu, że nie cała młodzież² korzysta z katechezy religijnej i nie cała młodzież uczestniczy w praktykach niedzielnych. Cała zaś młodzież wychowuje się w środowisku, gdzie tradycja religijna³ jest bardzo żywotna i posiada rodziców, którzy wychowali się w „bardzo pobożnej” i „dość pobożnej” atmosferze domu rodzinnego⁴. Zakładamy hipotetycznie, że środowisko rodzinne przekazuje swoim dzieciom wierzenia i wartości religijne. Stąd odpowiedzi na pytania i stosunek obydwu generacji do wiary i do wybranych prawd doktryny Kościoła katolickiego stanowiące treść niniejszego artykułu, pozwolą ponadto ukazać elementy kontynuacji analizowanych wierzeń religijnych i zmian dokonujących się w procesie przekazu międzygeneracyjnego.

1. POSTAWY WOBEC WIARY

Religijność jest zewnętrznym wyrazem wiary odzwierciedlonym w życiu jednostki czy grupy. Pytanie o postawę wobec wiary jest poszukiwaniem odpowiedzi, jaka jest postawa wobec wartości, która jest syntezą wszystkich wartości, począwszy

¹ Por. W. Piwowski. *Proces sekularyzacji rodziny jako instytucji społeczno-religijnej*. „Roczniki Nauk Społecznych” 1967 nr 4 s. 93-123.

² Materiał empiryczny pochodzi z badań nad ciągłością i zmianą tradycji religijnej przeprowadzonych w rodzinach uczniów klas maturalnych w Rzeszowie — 315 wywiadów (105 ojców, 105 matek, 105 młodzież maturalna). Por. K. Ryczan. *Ciągłość i zmiana tradycji religijnej*. Lublin 1978 (maszynopis pracy doktorskiej BKUL).

³ Tradycja religijna to zespół wartości, wierzeń, norm, wzorów zachowań i symboli, które mają swe uzasadnienie w historii oraz są zorientowane na sacrum. Por. K. Ryczan. *Tradycja religijna w środowisku miejskim*. „Chrześcijanin w Świecie” 13:1981 nr 1 s. 97.

⁴ W badanej populacji 4% ojców wychowywało się w atmosferze „mało pobożnej”, a w atmosferze „obojętna religijnie” 1,4% ojców i 1% matek. Por. Ryczan. *Ciągłość i zmiana* s. 58.

od wartości nadrzędnej⁵ będącej równocześnie logicznym oparciem systemu wiary, po wartości wyznawane, deklarowane i praktykowane w życiu⁶. Nie interesuje nas w tym wypadku, czy istnieje zbieżność między tymi wartościami. Interesuje nas autodeklaracja jednostki wobec wiary jako wartości, która w tradycji Polaka miała wysoką rangę⁷. Zmiany postaw wobec wiary dokonujące się współcześnie pod wpływem czynników społecznych, ekonomicznych, psychologicznych oraz polityki państwa preferującego zasady laickiego światopoglądu⁸ dotyczą modelu środowiskowego religijności. W polskiej rzeczywistości ramy odniesienia owych zmian stanowi model religijności katolickiej. Zaprzestanie praktyk i porzucenie innych zewnętrznych działań, które identyfikują jednostkę z grupą religijną nie jest dowodem, jak to się często uważa, zerwania więzów z religią instytucjonalną czy tradycją religijną. Przynależność do religii zorganizowanej może być uznawana w sposób zasadniczy za fakt stały, wyposażony w szczególną psychologiczną spójność⁹. Opierając się na powyższych teoretycznych ustaleniach można postawić hipotezę, że w dobie dokonujących się przemian istnieje trwałość i kontynuacja postaw wobec wiary.

Autodeklaracja wiary¹⁰

Autodeklaracja	Młodzież N=105	Ojcowie N=105	Matki N=105
Wierzący	72,8	85,1	95,2
Wątpiący i poszukujący	24,6	4,1	1,9
Obojętny religijnie	1,7	5,4	2,9
Niewierzący	0,9	5,4	—
Młodzież — ojcowie	C=0,278	p<0,001	
Młodzież — matki	C=0,326	p<0,001	

Wierzący stanowią najliczniejszą kategorię we wszystkich przebadanych kategoriach¹¹. Młodzież rzadziej deklarowała się jako „wierzący” niż ojcowie i matki. Młodzież też o wiele częściej niż rodzice określała się jako „wątpiący i poszukujący”. Obojętność religijną i niewiarę najczęściej deklarują ojcowie. Wśród matek nie stwierdzono osób niewierzących, a wśród młodzieży bardzo nieznaczny odsetek. Nikt

⁵ W samym akcie wiary najbardziej istotną cechą jest łączność z nieograniczoną pierwszą prawdą, która jest przedmiotem wiary, a jednocześnie jej motywem. Por. W. Granał. *Dogmatyka katolicka. Synteza*. Lublin 1967 s. 51.

⁶ W związku z trudnościami typologii wartości, ze względu na złożoność kryteriów i niemożliwość pogodzenia ich z wartościami wyższego poziomu, socjologowie często przeprowadzają podział wartości na deklarowane, wyznawane i praktykowane. Por. K. Żygulski. *Wartości i wzory kultury*. Warszawa 1975 s. 49.

⁷ S. Czarnowski. *Kultura religijna ludu polskiego*. W: tenże. *Dzieła*. T. 1. Warszawa 1956 s. 88-107.

⁸ Por. E. Ciupak. *Katolicyzm tradycyjny w Polsce*. Warszawa 1968 s. 134, 141 n.

⁹ H. Carrier. *Psychosociologie de l'appartenance religieuse*. Rome 1960 s. 31-32.

¹⁰ Ponieważ badane kategorie respondentów w triadzie rodzinnej są stałe (105 osób), w następnych tabelach nie będzie odnotowywane „N”.

¹¹ Kategoria głęboko wierzący i wierzący w Kielcach: rodzice 73%, dzieci 61%; w Warszawie: rodzice 63%, dzieci 48%. Por. T. Szawiel. *Postawy wobec religii i ich korelaty*. W: *Ciągłość i zmiana tradycji kulturowej. Raport końcowy*. Warszawa 1976 s. 439.

z badanych starszego i młodszego pokolenia nie zadeklarował postawy ateisty walczącego z religią. Porównanie postaw młodzieży z postawami starszego pokolenia uwidacznia przesunięcie częstotliwości określania przez młodzież postawy wobec wiary z kategorii „wierzący” do kategorii „wątpiący i poszukujący”, co świadczy o dokonującym się procesie zmian. Zmiany te mogą być wyrazem bardziej krytycznego podejścia młodzieży do zagadnień wiary, które konfrontowane z życiem i zdobywaną wiedzą budzą wątpliwości i zmuszają do poszukiwania. Zasygnalizowane zmiany postaw wobec wiary nie zaprzeczają ciągłości postaw w młodym pokoleniu. Nasilenie zmian, wyrażone współczynnikami *C Pearsona*¹², ukazuje większe różnice między młodzieżą a matkami aniżeli między młodzieżą a ojcami, a ich wysoki poziom istotności powinien nasunąć duszpasterzom temat do refleksji duszpasterskich.

Nie stwierdzono istotnych zależności postaw wobec wiary od zmiennych niezależnych pochodzenia i wykształcenia. Zarysowała się jedynie tendencja, że młodzież z wiosek częściej określa się jako „wierzący”, zaś młodzież z miasta częściej jako „wątpiący i poszukujący”. Na wiosce nie stwierdzono młodzieży wątpiącej i niewierzącej. Między rodzicami pochodzącymi z wiosek i z miasta nie ma zasadniczych różnic. Współczynniki *C* są nieistotne i wskazują na słaby związek pochodzenia z autodeklaracją wiary. Nie stwierdzono też istotnego związku między wykształceniem a deklarowaniem swojej wiary. Wszystkie matki z wykształceniem podstawowym określiły się jako wierzące, 95% z wykształceniem średnim i 86,7% z wykształceniem wyższym. Najniższy odsetek wierzących zauważono wśród ojców z wyższym wykształceniem. Dane te wskazują, że w badanym środowisku ujawnia się tendencja zmian postaw wobec religii pod wpływem wykształcenia.

Postawy wobec wiary zależą bez wątpienia od wielu czynników biologicznych, psychologicznych i socjologicznych, a przede wszystkim religijnych, i wymagają wieloaspektowych badań. Wydaje się jednak celowe postawienie pytania o „apostolskość” zadeklarowanych postaw wobec wiary.

Czy swój stosunek do religii uważa Pan(i)	Młodzież	Ojcowie	Matki
Za sprawę całkowicie prywatną, dlatego nie należy niczego robić, by tak samo wierzyli lub nie wierzyli najbliżsi w rodzinie	35,0	17,6	15,2
Za sprawę prywatną, ale chciałbym, by taki sam stosunek do religii mieli moi rówieśnicy	50,1	67,6	66,7
Chciałbym by tak samo wierzyli lub nie wierzyli inni ludzie	13,1	8,0	8,5
Byłbym skłonny narzucać swoje poglądy innym stosując nawet pewne formy nacisku	0,9	5,4	8,6
Brak danych	0,9	1,4	1,0
Młodzież — ojcowie	$C=0,231$	$p<0,01$	
Młodzież — matki	$C=0,289$	$p<0,001$	

¹² *C Pearsona* jest miernikiem zbieżności cech opartym na *CHI kwadrat*. Przyjmuje on wartość zerową, gdy cechy są niezależne. Dla interpretacji współczynników przyjęto hipotezę statystyczną, że nie ma różnic w postawach młodzieży i rodziców. Por. J. P. Guilford. *Podstawowe metody statystyczne w psychologii i pedagogice*. Warszawa 1964 s. 323-324; por. H. M. Blalock. *Statystyka dla socjologów*. Warszawa 1971 s. 258-269.

Ponad połowa przebadanej populacji chciałaby, aby domownicy podzielali takie same postawy religijne, jednak sprawę tę traktuje jako rzecz prywatną. Najczęściej postawę tę wyrażają ojcowie, a najrzadziej młodzież. Całkowitą prywatyzację spraw religijnych i brak jakiegokolwiek troski o wiarę najbliższych w rodzinie ujawniła ponad jedna trzecia młodzieży (35%). Oznacza to w odniesieniu do rodziców, że młodzież 17,5% częściej od ojców i o 19,9% częściej od matek traktuje sprawy religijne na płaszczyźnie prywatnej bez konieczności apostołstwa. W gronie młodzieży uformowała się też 13,1% grupa gotowa apostołować na rzecz własnego światopoglądu. Postawy apostołskie są częstsze u młodzieży niż u rodziców i świadczą o mocniejszym zaangażowaniu apostołskim młodego pokolenia. Postawy nietolerancyjne — wyrażające się w chęci narzucania siłą swoich poglądów religijnych — spotykane są u rodziców; częściej u matek niż u ojców. Wielkości współczynników C mówią o większym natężeniu różnic między matkami i młodzieżą. Oznacza to, że matki częściej zmierzają do wyrobienia takich samych postaw wobec religii, jakie same posiadają. Przyszłe pokolenia będą prawdopodobnie wychowywane w tym samym duchu apostołstwa. Zarysowują się biegunowe tendencje; pierwsza, to brak całkowitego zainteresowania apostołstwem i mniej liczna grupa druga, zmierzająca do wyrobienia w dzieciach wyniesionych z domu postaw wobec religii.

Autodeklaracja wiary a postawa apostołska	Młodzież	Ojcowie	Matki
C=	0,418	0,465	0,385
p <	0,001	0,001	0,001

Korelacja danych o autodeklaracji z wynikami ilustrującymi postawy wobec apostołstwa ujawniła statystycznie istotną zależność postawy apostołskiej od zaangażowania w sprawy wiary. Kierunek zależności układa się następująco: im częściej deklarowane są postawy obojętności religijnej i niewiary, tym częściej spotyka się brak postaw „apostołskich” tak religijnych, jak i niereligijnych. Cecha ta zaznacza się u starszego pokolenia, szczególnie u ojców. Bowiem aż połowa ojców wykazujących brak postaw apostołskich zadeklarowało swoją obojętność lub niewiarę. Brak ducha apostołstwa u niewierzących upoważnia do wniosku, że starsze pokolenie niewierzących i obojętnych religijnie jest aideologiczne. Obserwacje te wymagają weryfikacji na szerszej próbie.

2. POSTAWY WOBEC WYBRANYCH PRAWD CREDO KATOLICKIEGO

Stwierdzenie ciągłości postaw wobec wiary, do której pokolenia minione przywiązywały bardzo dużą wagę, upoważnia do bardziej szczegółowej analizy postaw wobec prawd religijnych zawartych w katolickim *credo*. Akceptacja prawd ustalonych przez magisterium Kościoła, od której zależy przynależenie wpelni do społeczności Kościoła¹³, będzie wskaźnikiem ich kontynuacji, nieprzyjmowanie tych prawd uważane będzie za brak kontynuacji. Wiarygodność wyrażanych opinii nie powinna budzić zastrzeżeń, gdyż wierzenia religijne prowokują do odpowiedzi cha-

¹³ Por. KK 14.

rakteryzujących się zdecydowanie pozytywnym lub negatywnym przekonaniem¹⁴. Szczególnie szczerze i adekwatnie do faktycznych postaw badanych jest zaprzeczenie wartości wyższego rzędu¹⁵. Zaproponowane zatem trzy możliwości odpowiedzi: „wierzę, wątpię, nie wierzę”, a pominięcie kategorii „nie mam zdania” wydają się uzasadnione dla określenia stosunku wobec niżej analizowanych prawd wiary.

Prawdy wiary	Stopień akceptacji	Młodzież	Ojcowie	Matki
1	2	3	4	5
Istnienie Boga	wierzę	94,7	91,9	99,0
	wątpię	2,6	4,1	1,0
	nie wierzę	0,9	4,0	—
	brak danych	1,8	—	—
Jezus Chrystus jest prawdziwym Bogiem i prawdziwym człowiekiem	wierzę	91,2	87,8	93,3
	wątpię	5,3	6,8	3,8
	nie wierzę	2,6	4,0	—
	brak danych	0,9	1,4	2,9
Kościół święty	wierzę	90,4	90,5	94,3
	wątpię	4,4	4,1	—
	nie wierzę	4,3	4,0	—
	brak danych	0,9	1,4	5,7
Zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa	wierzę	91,2	85,1	95,2
	wątpię	4,4	9,5	1,0
	nie wierzę	2,6	4,1	—
	brak danych	1,8	1,3	3,8
Duch Święty	wierzę	87,7	82,4	92,4
	wątpię	8,8	12,2	2,8
	nie wierzę	3,5	4,0	1,0
	brak danych	—	1,4	3,8
Boże Macierzyństwo Maryi	wierzę	94,8	87,8	96,2
	wątpię	2,6	6,8	—
	nie wierzę	2,6	4,0	—
	brak danych	—	1,4	3,8

¹⁴ R. H. Thouless. *The Tendency to Certainty in Religious Belief*. „British Journal of Psychology” (General Section) 26:1935 s. 16-31.

¹⁵ A. Kłoskowska. *Spółeczne ramy kultury. Monografia socjologiczna*. Warszawa 1967 s. 104.

1	2	3	4	5
Zmartwychwstanie ciał	wierzę	71,9	78,4	88,6
	wątpię	23,7	14,9	6,7
	nie wierzę	4,4	5,4	1,9
	brak danych	—	1,3	2,8
Najświętszy Sakrament	wierzę	87,7	85,1	92,4
	wątpię	6,1	9,5	3,8
	nie wierzę	2,6	4,1	—
	brak danych	3,6	1,3	3,8
Życie pozagrobowe	wierzę	67,5	77,0	83,8
	wątpię	27,2	13,5	8,6
	nie wierzę	4,4	8,1	5,7
	brak danych	0,9	1,4	1,9
Odpuszczenie grzechów	wierzę	87,7	85,1	92,4
	wątpię	8,7	9,5	3,8
	nie wierzę	1,7	4,0	—
	brak danych	1,8	1,4	3,8
Nieomyślność papieża	wierzę	13,2	68,9	65,7
	wątpię	54,4	20,3	24,8
	nie wierzę	31,6	10,8	6,6
	brak danych	0,8	—	2,9

U obydwu generacji stwierdzono bardzo wysoką zgodność akceptacji prawd dotyczących osób Trójcy Świętej, tj.: istnienia Boga, bóstwa i człowieczeństwa Chrystusa oraz Ducha Świętego. Prawdy te z najwyższą częstotliwością akceptują matki, nieco rzadziej młodzież a najrzadziej ojcowie. Najwięcej wątpliwości w akceptacji prawd dotyczących osób Trójcy Świętej sprawia wiara w Trzecią Osobę Boską.

Prawda dotycząca życia Jezusa Chrystusa: zmartwychwstanie i Boże macierzyństwo Maryi są akceptowane w wysokim stopniu przez obydwie generacje. Częściej jednak (nieznaczna różnica) przyjmowana jest prawda o Bożym macierzyństwie Maryi (ojcowie też częściej wątpią w zmartwychwstanie Chrystusa). Wydaje się, że przyczyn tych różnic należy szukać w specyficznym dla Polski profilu religijności maryjnej.

Prawdy ostateczne: życie pozagrobowe i zmartwychwstanie ciał budzą poważne wątpliwości u części respondentów, przy czym z większą częstotliwością wyrażana jest wiara w zmartwychwstanie ciał aniżeli w życie pozagrobowe. Młodzież w stosunku do tych prawd wykazuje więcej wątpliwości aniżeli rodzice. Wyrażanie wiary w zmartwychwstanie ciał z równoczesnym brakiem wiary w życie pozagrobowe uwidacznia brak spójności postaw wiary, który najbardziej uwidocznił się u matek.

Życie codzienne katolika bardzo ściśle związane jest z prawdami o Najświętszym Sakramencie i odpuszczeniu grzechów. Stosunek do tych prawd w jakiejś mierze rzu-

tuje na stosunek do norm i przykazań związanych z tymi prawdami. Wyniki wskazują też na ścisłe łączenie tych dwu prawd ze sobą, gdyż wskaźniki procentowe postaw obydwu generacji do tych prawd są niemal identyczne. Być może w powszechnej praktyce przystępowania do komunii św. i to tylko raz lub dwa razy bezpośrednio po spowiedzi należałoby upatrywać powodów tak dużej spójności postaw.

Obok prawdy wiary w Kościół święty zestawiono prawdę o nieomyślności papieża. Obydwie generacje w wysokim stopniu wyrażają wiarę w Kościół, przy czym młodzież i ojcowie w jednakowych proporcjach wyrażają wiarę oraz trudności w jej akceptacji. Zupełnie odmienne ujawniły się postawy obu pokoleń do prawdy o nieomyślności papieża. Najrzadziej wiarę w tę prawdę wyraża młodzież — 13,2%, w czym odróżniają się od rodziców (ojcowie 68,9, matki 65,7%). W prawdę tę wątpli najczęściej młodzież (54,4%) i nie wierzy też najwyższy odsetek młodzieży (31,6%). Różnica między młodzieżą i wątpiącymi ojcami wynosi 34,1%, a między matkami — 29,6%. Wydaje się, że przyczyn takich postaw wobec nieomyślności papieża należy upatrywać po pierwsze w samym charakterze prawdy. Prawda ta jest dogmatem związanym z instytucją Kościoła i bezpośrednio nie dotyczy codziennego życia człowieka wierzącego. Po drugie, przekazywanie tej prawdy dokonuje się poprzez katechezę religijną i przez nauczanie z amfony, a nie przez środowisko rodzinne. Po trzecie, można nie bez podstaw przypuszczać, że na wyniki wpłynął w bardzo poważnym stopniu brak poprawnej wiedzy odnośnie do tej prawdy.

Współczynniki zbieżności postaw wobec prawd wiary

Związek odpowiedzi młodzieży	z ojcami		z matkami	
	C	p <	C	p <
Istnienie Boga	0,106	—	0,093	—
Bóstwo i człowieczeństwo Chrystusa	0,048	—	0,119	—
Kościół święty	0,012	—	0,204	—
Zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa	0,110	—	0,154	—
Duch Święty	0,060	—	0,148	—
Boże Macierzyństwo Maryi	0,110	—	0,157	—
Zmartwychwstanie ciał	0,104	—	0,237	0,01
Najświętszy Sakrament	0,041	—	0,209	0,02
Życie pozagrobowe	0,169	—	0,233	0,01
Odpuszczenie grzechów	0,071	—	0,136	—
Nieomyślność papieża	0,473	0,001	0,496	0,001

Współczynniki *C Pearsona* obrazują siłę związku postaw rodziców i dzieci wobec poszczególnych prawd wiary. Postawy młodzieży są bardziej zbliżone do postaw ojców. Różnice istotne między młodzieżą a ojcami zachodzą tylko przy prawdzie o nieomyślności papieża. Porównanie postaw młodzieży i matek uwidacznia istotne różnice w ustosunkowaniu się do prawd o zmartwychwstaniu ciał, Najświętszym Sakramencie, o życiu pozagrobowym i nieomyślności papieża. Niezależnie od zaobserwowanych różnic, których nasilenie nie jest bardzo mocne, można z całą pewnością stwierdzić ciągłość w międzygeneracyjnym przekazie prawd wiary. Większa zgod-

ność postaw młodzieży i ojców świadczy między innymi, że nieortodoksyjne poglądy ojców wobec poszczególnych prawd znajdują swoje odbicie i naśladownictwo w szeregach młodej generacji. Pobieżne nawet porównanie wskaźników dotyczących auto-deklaracji wiary z wskaźnikami wyrażającymi postawy wobec poszczególnych prawd uwidacznia fakt, że osoby wątpiące lub obojętne religijnie akceptują powyższe prawdy. Biorąc zatem jako kryterium trzy możliwe postawy wobec poszczególnych prawd religijnych (wiarę, wątplenie i niewiarę), przeprowadzono typologię katolików ze względu na stosunek do głównych prawd wiary. Wyszczególniono *typ akomodujący* — ci, którzy przy wszystkich prawdach zadeklarowali postawę wiary, *typ oddalający się* — ci, którzy w stosunku do wszystkich prawd przyjęli postawę wątplenia i niewiary oraz *typ selektywny* — ci, którzy wobec prawd wiary mają postawy wiary, niewiary i wątplenia. Przy typologii pominięto prawdę o nieomyślności papieża z tego powodu, że prawda ta nie należy do *Składu apostołskiego*, nie jest eksponowana ani w nauczaniu niedzielnym, ani w czasie rekolekcji wielkopostnych, z czego wynikać może słaba znajomość tej prawdy. Zestawiona była z prawdami podstawowymi katolicyzmu dla pewnej ilustracji.

Typy postaw	Młodzież	Ojcowie	Matki
Akomodujący	55,3	74,3	80,0
Selektywni	42,1	17,5	18,1
Oddalający się	2,6	8,1	1,9
Młodzież — ojcowie	C=0,247	p<0,01	
Młodzież — matki	C=0,261	p<0,001	

Najliczniej reprezentowanym typem postaw wobec prawd wiary są *akomodujący*. Postawy te najczęściej spotykane są wśród matek, a najrzadziej wśród młodzieży. Różnica między młodzieżą a ojcami wynosi 19%, a między matkami 24,7%. Młodzież pod wpływem współczesnych przemian bardzo często przyjmuje postawy wybiórcze wobec prawd wiary. Postawy te są u młodzieży o wiele częstsze niż u rodziców. Różnica między młodzieżą a ojcami wynosi 19%, a między młodzieżą a matkami 24,7%. tradycji zawartej w prawdach wiary jest najliczniejsza w szeregach ojców (8,1%).

Wysokość współczynników C wskazuje na statystycznie istotne różnice między młodzieżą a rodzicami. Różnice między matkami a młodzieżą mają większe natężenie. W fakcie tym ujawnia się nowe zjawisko, że przy ortodoksyjnych poglądach rodziców wytwarzają się selektywne postawy młodzieży wobec prawd tradycji religijnej. W dalszej konsekwencji świadczy to o wzroście nonkonformizmu młodzieży w stosunku do tradycji religijnej, reprezentowanej przez rodziców, i wobec modelu treści wiary katolickiej. W tym punkcie następuje zmiana tradycji religijnej i rezygnacja z bezwzględnego posłuszeństwa wymogom wiary na korzyść selektywnego podejścia do prawd wiary.

Interesujące zatem staje się pytanie, czy zachodzi korelacja między autodeklaracją wiary a wyłonionymi typami katolików. Okazało się, że duża grupa młodzieży deklarująca swoją wiarę, posiada postawy wybiórcze wobec prawd dogmatycznych Kościoła (32,5%).

Typologia a		Młodzież	Ojcowie	Matki
Autodeklaracja wiary	C	= 0,424	0,472	0,219
	p	< 0,001	0,001	0,05
Pochodzenie	C	= 0,286	0,054	0,298
	p	< 0,01	—	0,01
Wykształcenie	C	= X	0,208	0,198
	p	< X	—	—

Niekonsekwencja rodziców w tym względzie jest mniejsza, gdyż wybiórczo traktujących prawdy wiary wierzących ojców jest 14,1%, a matek 8%. Najbardziej konsekwentni w deklaracjach swych byli ojcowie, gdyż 85,9% ojców określających się „wierzący” należy do typu akomodującego. U młodzieży natomiast brak zdecydowania, bowiem w grupie wątpiących i poszukujących znajduje się 25% akomodujących. Istnieje istotna statystycznie zależność pomiędzy autodeklaracją a typologią. Siła natężenia współczynnika C świadczy, że im częściej ktoś deklaruje postawy wiary lub niewiary, tym częściej reprezentuje ortodoksję lub nieortodoksję wobec tradycyjnych prawd wiary.

Korelacja typologii ze zmiennymi wykształcenia i pochodzenia uwidacznia, że pochodzący z wioski częściej posiadają postawy akomodujące. Istotny związek między pochodzeniem a typami postaw zachodzi u młodzieży i matek. Ojcowie zaś niezależnie od tego czy pochodzą ze wsi, czy z miasta reprezentują postawy akomodujące lub wybiórcze. Nie stwierdzono istotnego zróżnicowania w liczebności grup przynależnych do poszczególnych typów spowodowanego wykształceniem. Zarysowuje się jedynie tendencja, że im wyższe wykształcenie, tym częstsze są postawy selektywne; u ojców z wyższym wykształceniem częstsze jest porzucanie prawd religijnych.

Przyjęcie istnienia Boga, jako prawdy fundamentalnej, domaga się przyjęcia prawd bezpośrednio z tego faktu wynikających, a mianowicie: prawdy o stworzeniu świata, człowieka, opatrności Bożej, miłosierdziu i sprawiedliwości. Prawdy te, przekazywane od wieków jako tradycyjne, napotykały na sprzeciwy ze strony różnych jednostek lub grup, [---] [Ustawa z dn. 31 VII 1981 r., O kontroli publikacji i widowisk, art. 2, pkt 1, 2, 8 (Dz.U. nr 20, poz. 99, zm.: 1983 Dz.U. nr 44, poz. 204)]. Biorąc pod uwagę starcie tradycyjnych wartości religii z laicyzacyjnymi tendencjami, zapytano o możliwość pogodzenia z nauką i doświadczeniem ludzkim wymienianych wyżej prawd religijnych. Dobór zagadnień i prawd podyktowany był po pierwsze programem szkolnym, który w sposób pozytywistyczny interpretuje pytania o początek świata i człowieka, po drugie — doświadczeniami i przeżyciami ostatnich lat wojny starszej generacji, które były i są źródłem różnych przemyśleń na temat sprawiedliwości i miłosierdzia Bożego, także wśród młodego pokolenia. Świadomość częstszego kwestionowania prawdy o życiu pozagrobowym¹⁶ skłoniła do poszukiwania, czy brak akceptacji tej prawdy nie wynika z próby jej intelektualnego uzasadnienia.

¹⁶ W. Piwowarski. *Religijność wiejska w warunkach urbanizacji. Studium socjologiczne*. Warszawa 1971 s. 145.

Możliwość pogodzenia z rozumem ludzkim i nauką prawd wiary

Prawdy religijne	Ocena	Młodzież	Ojcowie	Matki
Istnienie Boga	tak	92,5	87,8	86,7
	nie	7,0	8,1	4,7
	nie mam zdania	7,0	4,1	6,7
	brak danych	3,5	—	1,9
Stworzenie świata przez Boga	tak	64,9	81,1	86,7
	nie	20,2	9,5	5,7
	nie mam zdania	14,0	9,4	6,6
	brak danych	0,9	—	1,0
Stworzenie człowieka przez Boga	tak	56,1	85,1	82,9
	nie	29,8	8,1	4,8
	nie mam zdania	12,3	6,8	9,5
	brak danych	1,8	—	2,8
Opatrzność boża	tak	74,6	86,5	84,8
	nie	7,0	8,1	4,8
	nie mam zdania	15,8	5,4	6,6
	brak danych	2,6	—	3,8
Miłosierdzie boże	tak	73,7	86,5	84,8
	nie	8,7	8,1	4,8
	nie mam zdania	16,7	5,4	7,6
	brak danych	0,9	—	2,9
Sprawiedliwość boża	tak	78,9	83,8	85,7
	nie	8,8	9,5	5,7
	nie mam zdania	11,4	6,7	4,8
	brak danych	0,9	—	3,8
Życie pozagrobowe	tak	51,8	78,4	72,4
	nie	13,2	9,5	9,5
	nie mam zdania	33,2	12,1	16,2
	brak danych	1,8	—	1,9

Wyniki badań potwierdziły słuszność teoretycznych założeń. Młodzież najczęściej podchodzi do spraw wiary intelektualnie i na tej drodze usiłuje znaleźć potwierdzenie swej wiary. Z tego też powodu nie widzi możliwości pogodzenia z rozumem ludzkim i osiągnięciami współczesnej wiedzy przyrodniczej prawd o stworzeniu przez Boga świata (20,2%) i człowieka (29,8%). Rodzice o wiele rzadziej zaprzeczają możliwość pogodzenia prawd wiary z ludzkim rozumem. Pod tym względem mają oni bardziej dojrzałe i bardziej stałe poglądy, co znalazło odzwierciedlenie w niskich wskaźnikach wyborów „nie mam zdania”. Poważny dylemat posiada młodzież przy konfrontowaniu prawdy o życiu pozagrobowym z osiągnięciami nauki. Konflikt wewnętrzny młodzieży wynikający z jednej strony z przyjęcia prawdy o Bogu i Chrystusie, który odkupił człowieka, z drugiej strony z niemożliwości scjencyjnego wyjaśnienia tej prawdy uwidocznił się w wyborze kategorii „nie mam zdania” u jednej trzeciej młodych ludzi (33,2%).

W motywacji swoich wyborów jedni stają na stanowisku, że te sprawy nie należą do intelektualno-przekonaniowych obszarów życia, ale do wiary, która wyraża się przez symbole, nie zaś twierdzenia: „[...] ja w to wierzę, ale nie da się wytłumaczyć naukowo” (m); „[...] nauka jest nauką, doświadczeniem, a sprawy duchowe nie dadzą się z tym porównać, można tylko wierzyć i mieć przekonanie” (mt).

Inni preferują dowody eksperymentalne i teorie naukowe, przez co wykluczają możliwość pogodzenia tych prawd z nauką, szczególnie prawdę o stworzeniu: „[...] bo to jest niezgodne z ewolucją świata” (mt); „[...] prawdy o stworzeniu świata przeczą nowym odkryciom, jakie są bardziej przekonujące” (mt); „[...] nie ma możliwości zaprzeczenia szeregu prawd przyrodniczych” (O); „[...] ewolucyjne teorie stworzenia (Darwin, Morgan, Oparin), a także dowody wykopaliskowe” (chł); „[...] ponieważ w różnych książkach spotkałem się z innymi tłumaczeniami tych zagadnień” (chł); „[...] po prostu nie mogę sobie uzmysłwić tego, że Bóg stworzył świat i człowieka, to nie godzi się z tym czego nauczyłam się na lekcjach biologii” (dz).

Rzadziej motywowano stosunek do prawdy o życiu pozagrobowym: „[...] nie mogę przyjąć życia pozagrobowego, bo nie wierzę w duchy” (chł); „[...] nie wiem, gdzie jest miejsce na życie pozagrobowe wobec osiągnięć techniki — nie wierzę w piekło i niebo” (mt); „[...] nie potrafię tego udowodnić, ale mam pod tym względem wątpliwość” (mt).

W jednym tylko przypadku ustosunkowano się do sprawiedliwości Bożej: „[...] sprawiedliwość jest niesprawiedliwa, dlatego, że jeden ma za dużo, a drugi nie ma wcale” (O).

Niższe wartości współczynników u ojców świadczą o mniejszych rozbieżnościach, a większej zgodności poglądów między dziećmi a ojcami. Istotne różnice między poglądami ojców i dzieci zachodzą w ustosunkowaniu się do prawd o stworzeniu świata i o życiu pozagrobowym.

Młodziży ponadto brak zgodności z matkami w poglądach na stworzenie świata, zaś w poglądach na istnienie Boga młodzież jest bliższa matkom niż ojcóm.

Przeprowadzone analizy upoważniają do wniosków, że w badanej populacji najwyższy stopień ortodoksji wobec prawd dogmatycznych wykazują matki. Postawy nonkonformistyczne wobec prawd wiary najczęściej można spotkać wśród młodzieży. W triadzie rodzinnej istnieje ciągłość w akcentacji prawd religijnych. Obok procesu ciągłości postaw wobec prawd dogmatycznych dokonuje się także proces zmiany, polegający na wzroście w młodym pokoleniu częstotliwości postaw wybiórczych. Najczęściej kwestionowane są prawdy ostateczne i nieomylność papieża.

Istnieje także ciągłość w przekonaniach, że nie ma sprzeczności między prawdami religijnymi a osiągnięciami nauki. W stosunku do prawdy o stworzeniu świata

Związek odpowiedzi młodzieży	z matkami		z ojcami	
	C	p <	C	p <
Istnienie Boga	0,067	—	0,052	—
Stworzenie świata	0,170	—	0,293	0,001
Stworzenie człowieka	0,272	0,001	0,329	0,001
Opatrzność boża	0,151	—	0,154	—
Miłosierdzie boże	0,161	—	0,162	—
Sprawiedliwość boża	0,078	—	0,133	—
Życie pozagrobowe	0,246	0,01	0,221	0,01

i człowieka uwidoczniła się zmiana w zapatrywaniach. Zmiana polega na braku subordynacji intelektu zafascynowanego odkryciami i teoriami przyrodniczymi oraz nieumiejętnością pogodzenia ich z prawdami wiary.

*

Diagnoza zasygnalizowanego w tytule problemu oraz próba jego wyjaśnienia jest punktem dojścia socjologii religii. Punktem wyjścia staje się dla pastoralisty i wydaje się nieodzowna dla racjonalnego podejmowania decyzji tak przez duszpasterstwo ogólne, jak i specjalistyczne: katechetykę, homiletykę czy duszpasterstwo rodzin.

HALTUNGEN GEGENÜBER RELIGIONSGLAUBEN

EIN SOZIOLOGISCHES STUDIUM IM LICHT DER INTERGENERATIONSUNTERSUCHUNGEN

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Dynamik der Umwandlungen von Haltungen gegenüber religiösen Glauben erregt großes Interesse. Der Autor versucht diese Dynamik durch das Vergleichen von zwei Generationen — der Jugend und ihrer Eltern (Untersuchungen der Familien-triade: Vater, Mutter und Kind aus der Abiturklasse) — zu erfassen. Auf diese Weise wurde auch der Prozeß der Kontinuität und der Umwandlung der Haltungen gegenüber dem Glauben und den Wahrheiten des katholischen Credo dargestellt.

Die Umwandlung kam in der „Privatisierung“ der Haltung gegenüber der Religion bei der jungen Generation und besonders in der selektiven Stellungnahme zu den Wahrheiten des katholischen Credo sowie in zahlreichen selektiven Haltungen zum Ausdruck. Ein bedeutender Teil der jungen Generation hat Schwierigkeiten damit, einige Glaubenswahrheiten mit dem Verstand und mit den Ergebnissen der empirischen Wissenschaften in Einklang zu bringen.

Trotz der signalisierten Momente der Umwandlungen wird eine Kontinuität der Religionstradition im erörterten Ausmaß festgestellt.